

Tefrika Romanlara Dair

Fatma Fahrünnisa. *Dilharap*. Hazırlayanlar Fatih Altuğ ve Kevser Bayraktar. İstanbul: Koç Üniversitesi, 2017. 234 s., ISBN: 9786059389853; Belkıs Sami Boyar. *Aşkımı Öldürdüm*. Hazırlayan Sultan Toprak. İstanbul: Koç Üniversitesi, 2017. 170 s., ISBN: 9786059389471; Mehmet Rauf. *Kâbus*. Hazırlayanlar Ruken Alp ve Ömer Faruk Yekdeş. İstanbul: Koç Üniversitesi, 2017. 303 s., ISBN: 9786059389860; Selahattin Enis. *Orta Malı*. Hazırlayanlar Sultan Toprak, Reyhan Tutumlu ve Ali Serdar. İstanbul: Koç Üniversitesi, 2017. 303 s., ISBN: 9786059389488.

İNCİ ENGINÜN

İstanbul, Türkiye
(enginun@isbank.net.tr).

“ ” Enginün, İnci. “Tefrika Romanlara Dair.” *Zemin*, s. 1 (2021): 220-227.

“ Türk Edebiyatında Tefrika Roman Tarihi (1831-1928)” projesiyle ilk defa Ali Serdar’ın bir bildirisinde karşılaştım ve doğrusu çok heyecanlandım. 113K497 numaralı TÜBİTAK tarafından desteklenen projede çalışan genç araştırmacıların bu teşebbüslerine sevindim ve sonucunu da heyecanla bekledim. Ali Serdar “Türk Edebiyatında Tefrika Roman Tarihi (1831-1928)” başlıklı proje kapsamında karşılaştığı Ahmet Mithat’ın bir çevirisinin “zeyl”ini bildiri konusu olarak seçmişti: “Unutulan Bir Metin ve Ahmet Mithat’ın Anlatma İstihası: *Alayın Kraliçesi’ne Zeyl*” adlı bu metin gerçekten edebiyat tarihimize de bir katkıydı.

Bu projeyi önemsememin sebebi, hayatımızdaki değişikliklerin romanlarda adeta takip edilmesiydi. Bu bakımdan da sosyolojik açıdan bütün bu romanlar –hele geniş okuyucu kitleyi hedef alan, bir kısmı yaşantılara dayananlar– çok önemliydi ve bunların büyük bir kısmı süreli yayınlarda tefrika edilmişti. Namık Kemal, roman hakkında bilgi verirken Stendal’ın bir roman tarifinden hareket ederek romanların hayatın yansıtıcısı olduğunu belirtmişti. Daha sonra da romanların hayatımızda değişikliklerin en iyi yansıtıcıları hatta yönlendiricisi olduğu görüşünü Ziya Gökalp “Roman” adlı makalesinde belirtmiş ve romancıları ellerindeki bu aracı kullanmaya çağırmişti. Ancak sosyolojik anlamı büyük olan romanların çok büyük bir kısmı işlevlerini yerine getirdikten sonra unutulmuştur. Halbuki sosyoloji dalındaki alan çalışmalarının yapılmadığı dönemlerde yazılan, özellikle popüler romanlar ve tefrikaların halk üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Hem hayattaki değişiklikleri göstermek, hem halkı çeşitli konularda bilgilendirirken aşırılıkları ve bunların getireceği toplumdaki yıkımları göstermesi hatta çıkış yollarını sunması amaçları bu kitaplarda bir arada görülmektedir. Bugün artık genel okuyucunun okuması bile güç olan nice kitap dönemlerinde yapmaları gereken görevi ifa etmiş ve unutulmuştur, onlarda edebî bir güç veya kasıtlı kasıtsız unutturma amacı bulunduğunu sanmak doğru değildir. Bu projenin sonunda düzenlenen sempozyumun ardından Koç Üniversitesi’nin çok orijinal bir tasarımla okuyucularına sunduğu dizide bu tefrikaların hem yeni harflerle neşri hem de bugünkü Türkçeye nakli verilmektedir. 2017’den itibaren basılmakta olan bu kitaplardan birkaçını ben de okudum. Eğer bunların ikinci baskıları yapılırsa, yeniden okunarak gözden kaçmış bazı okuma hatalarını düzeltmelerini de temenni ederek bu eserlerden kısaca söz etmek istiyorum.

Romanlardan biri Abdülhamit döneminde, diğer üçü Cumhuriyet başlarında yazılmıştır. Fatma Fahrünnisa [Tezcan]’ın *Dilharap*’ı ile Belkıs Sami Boyar’ın

Aşkımı Öldürdüm romanları kadın konusuyla ilgilidir ve iki dönem arasındaki farkı çok iyi gösterir. Mehmet Rauf'un *Kâbus'u*, ünlü *Eylül* romanı yazarının son eseridir ve aile içindeki karı-koca ilişkileri üzerine kurulmuştur. Selahattin Enis'in *Orta Mali*'na gelince bu gerçekçi eser, toplumun zengin-fakir ayrımının hayatlara getirdiği yozlaşmayı anlatır.

Fatma Fahrünnisa'nın (1876-1969) *Dilharap*'ı¹ *Hanımlara Mahsus Gazete*'de tefrika edilmiş. Eserin başında Fatih Altuğ'un geniş incelemesi bulunmaktadır. Bir kadın meclisinde okuma yazması olan, düşünen kadınların konuşmalarıyla başlayan kitabın üslubu kitabî. Elbette kadın yazarların elinden çıkan ilk romanlara bu yolu açtıkları için duyulan minnetin bir göstergesi olarak bu eserlere daha çok önem verilmesi tabii. Kadınların eğitim alanındaki gelişmelerini göstermesi bakımından dikkate değer bazı noktaları bulunmakta. Daha ilk başta kütüphanesindeki kitapları arkadaşlarına ödünç vererek onların da okumalarını teşvik eden bir kadının/anlatıcının mevcut romanlarını annesine göndermiş olduğunu, sadece birkaç Fransızca romanı –Fransızca oldukları için– sakladığını söylemesi dikkat çekicidir. Bu kadının annesi de en azından okuma yazma bilmekte ve muhtemelen kızını desteklemektedir. Bunu dönemin başka romanlarında da görmek mümkündür. Eğitimli her kadın kendi çocuklarını da okumaya teşvik etmektedir. Örnekler nesilden nesle geçer. Tanzimat döneminin ilk romancılarının tezlerini pekiştiren eğitimin önemi üzerinde durma çok önemli olmakla birlikte eksiktir. *Dilharap*'ın hikâyesi anlatılan mutsuz kahramanı Mazlume, o kadar hevesli olmasına rağmen okutulmamış, kendi kendisini yetiştirmiştir. Burada özellikle baba sorumludur. Kızı onun kütüphanesinde bulunduğu *Fuzuli Divanı*'nı defalarca okur. Başka ne okuduğundan söz edilmez. *Divan* ona ruh inceliği kazandırsa da hayat karşısında gerçek ihtiyaçlarına cevap vermez. Mazlume bir ahlak risalesi şeklinde yazılan romanında yazar tarafından her şeyiyle mükemmel bir kadın olarak yüceltilir. Basit hatta kötü bir aileye düşmüştür. Kocasını Razi de öyledir. O da eğitim almış, meslek sahibi olmuş, fakat insan olmanın gereklerinden uzak kalmıştır. Burada doğrudan doğruya söylenmese de evdeki cahil anneden alınan terbiyenin noksanlığı söz konusudur. Evlilikte ailelerin eşit seviyede bulunmamaları bu evliliğin yürümeyeceğinin delilleri olsa da bunlar üzerinde durulmaz. Şımartılmış bir erkek, koca olarak da ailesine

1 Fatma Fahrünnisa, *Dilharap*, Sadeleştirilmiş metin Fatih Altuğ, Latin harflerine aktarılmış orijinal metin Fatih Altuğ ve Kevser Bayraktar (İstanbul: Koç Üniversitesi, 2017).

karşı da son derece nankördür. Mazlume ise kendi evinin korunaklı çevresinden çıkınca, hayat karşısında savunmasız kalır. Karşılaştığı durum onun bildiği ve beklediği şartları taşımaz. Kocasını ne yaparsa yapsın, ona tahammülü bir görev bilir. Bu evlilikten kurtulması kendisi için bir şans olsa da bunun bile farkında olup olmadığı şüphelidir. Bunların tarihî ve sosyolojik değerleri vardır ama bir edebî eser olarak ne kadar önemlidir sorusu sorulabilir.

Muhaverat-ı Hikemiye'den beri savunulan görüşler artık aşılmaktadır. Gerçek hikâyeyi dinleyip anlatma da başlamıştır. Fatma Aliye'nin, Fatma Fahrünnisa veya kendi kardeşi Emine Semiye'den farkı, kadının "biz düşünmeyi öğrendik, toplum hayatındaki yerimiz nedir" sorusunu biraz çekingence de olsa sormasıdır. Daha sonra Halide Edib bunu çok daha güçlü bir şekilde soracak ve kendisini erkek yazarlar arasında da üst kademeye taşıyarak "kadın yazar" nitelemesinin saçmalığını gösterecektir. Elbette bu kitap dolayısıyla şu sorular da sorulabilir: Bu kitabın önemi kadın yazarların dertlerini kendi seslerinden anlatmaları mıdır? Bu kitabın Ahmet Mithat'ın kadın ağzından yazdıklarından üstünlüğü söylenebilir mi? Böyle bir eser için unutturulmuş denebilir mi?

Son Saat Gazetesi'nde tefrika edilen *Aşkımı Öldürdüm* (1926) başlıklı roman Belkıs Boyar'ın muhtemelen kendi yaşadıkları veya şahit olduklarıyla ilgilidir.² Dönemin romancılarından Şükûfe Nihal başta olmak üzere birçok romanda güzel bir kadının baş döndürdüğü toplantılarla ve o dönemin eğlence hayatıyla ilgili bir hikâyesinin yer aldığı bu romanın tanıtımında yazarının "ölümünden 51 yıl sonra değer buldu"ğu kaydedilmektedir. Bir üniversite yayını tarafından basılmasını "kitabın değer" bulunduğu şeklinde yorumlamak bana biraz güç geliyor. Özellikle roman türündeki eserlerin değerlendirilmeleri yayın kurullarından çok okuyucunun gösterdiği rağbete bağlıdır. Belkıs Boyar, ressam Ali Sami Boyar'ın eşi ve Halide Edib'in baba bir kardeşidir. Eski yazarlarımızın eserlerini yeniden basmak veya onlardan birkaç parçaya derlemelerde yer vermek bile eser sahibinin ölümünden sonraki vârislerini bulmaya veya 70 yıl sonrasını beklemeğe bağlıdır ve bu da birçok araştırmacının gücünü aşmaktadır. Telif hakları kanunundaki araştırmaları engelleyici bazı maddelerin mutlaka gözden geçirilmesi gerektiğini yakından biliyorum. Onun için Koç Üniversitesi Yayınları tarafından vârislerin bulunması için verilen gazete ilanı ve vârislere ulaşılamadığı için telif ücretinin

2 Belkıs Sami Boyar, *Aşkımı Öldürdüm*, Sadeleştirilmiş metin ve Latin harflerine aktarılmış orijinal metin Sultan Toprak (İstanbul: Koç Üniversitesi, 2017).

bankada bloke edildiğini belirtmelerinin, belki de başka araştırmacıların da yollarını açabileceğini umdum.

Belkıs Boyar tahsilli bir kadın, birçok çevirileri de bulunmakta. Trakya Üniversitesi'nde Mütercim ve Tercümanlık Bölümü'nde "Çeviri Tarihinde Bir Misyoner ve Çevirmen Belkıs Sami Boyar" (6 Mart 2019) adlı toplantının yapılmış olması, *Aşkımı Öldürdüm* hakkında çıkan bazı yazılar, basılmış olan bu romanın yankıları olabilir. Ancak Mütercim ve Tercümanlık Bölümü'nün Türk kültürüne büyük katkısı olan çeviriciler üzerinde bir seminer düzenlemelerini, şimdiye kadar, çoğu zaman çevirdikleri kitabın üzerine adları bile yazılmayan bu kültür işçilerinin haklarının teslim edileceği umudunu uyandırdığını da belirtmeliyim. Belkıs Boyar'ın neden romana sonraki yıllarda devam etmediği sorulsa her halde buna verilecek cevap, kendisinden önde müstesna bir ablası vardı demek yanlış olmaz. Nitekim Halide Edib'in *Kalp Ağrısı* romanını hatırlatan bazı noktalar bulunmaktadır. O dönemin yazarlarının eserlerinde bu kitabın hem konusu hem de çevreyle ilgili yorumlar çokça işlenmiştir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in 1334/1916-18 tarihinde neşrettiği başarısız bir tiyatro oyunu olan *Kâbus*'tan sonra *Kâbus* adı, Mehmet Rauf'un (1928) romanına ad olmuştur. Bu ad, Servet-i Fünun yazarlarının iç dünyalarının çırpınışlarını da ifşa eder. Bu kitabın özellikle dili okuyucunun dikkatini çekiyor ve yıllar öncesindeki eserlerini Arapça-Farsça kelimelerle doldurarak neden kendilerini bir anlamda ölüme teslim ettiklerini insan sormadan edemiyor. Dili çok sade, günlük konuşma dili, ev içi ve kişi tasvirleri de öyle. Eseri Servet-i Fünun'a ve yazarın en önemli romanı *Eylül*'e benzeten konusu, romanın erkek kahramanının karısından şüphelenerek kendisini zehirlemesidir. Ne yazık ki o kadar mantıklı olan, karısını, çocuğunu çok seven Aziz Nihat'ın kıskançlıkla çılgına, Othello'ya dönerek karısını boğmasını anlatır. Eserde bir diğer çift Nigâr'ın kardeşi Halet ve kocası Celal'dir. Celal son derecede sinirli, karısına zulmeden, adına uygun yaratılmış bir adamdır ve neşeli, güzel karısı, kocasını daima kabul etse de Celal karısından nefret eder. Celal'in kadınlar hakkında çok kötü şeyler düşünmesi, bunları her zaman ifade etmesi, onu sevimsiz kılar. Hele Aziz Nihat'la karşılaşılınca. Ne yazık ki başına bir şey gelecek diye endişelendikleri masum Halet, ufak tefek yaralarla kurtulurken yerine evlilik dışı bir ilişkiye ışık yakmak üzere olan Nigâr, kocasının ellerinde boğulur. Eser çok rahat okunuyor ve insanı düşündürüyor. Hikâyenin kurgusu iyi, tasvirleri yeterli. Edebiyatımızda aile içi

şiddetin iyi bir örneğidir. Doğrusu bu kitap, okuduklarım içinde ötekilerden sıyrılan bir eser oldu.³

Bu dizide ilgimi en çok çeken kitap, Selahattin Enis'in *Orta Malı* adlı romanıdır.⁴ 1892'de doğup 1942'da ölen bu gazeteci yazarın ilk yazıları Servet-i Fünun ve onun devamı olan Fecr-i Ati'nin özelliklerini taşımakla birlikte, o ve bir grup arkadaşı Şahabettin Süleyman'ın Fecr-i Ati'ye karşı kurmaya çalıştığı yeni bir edebiyat akımıyla ilgilenirken farklılaşır. Selahattin Enis gazeteci olduğu için devletin savaş günlerinde halkın ihtiyaçlarını karşılayamaması ve insanların iç yüzlerini gösteren davranışlarını teşhire başladı. Toplumun genel kabul gören görüşleri onun romanlarında ortaya dökülmüştür. Bu arada birçok yazar meslektaşını da ahlak bozukluğunun yaygın olduğu ortamlarda göstermiştir. *Orta Malı*'nda da buna benzer bazı kişilerin olduğu söylenebilir. Özellikle Neyzen tiplemesi ünlü Neyzen Tefrik'i hemen hatıra getirmektedir. Edebiyatı ferdîden sosyal alana kaydırmak için elinden geleni yapmıştır. Bu arada kadınlara çok haksızlık ettiği zannını da uyandırmıştır. O günlerin gazetecileri İstanbul'un içinde çırpındığı ahlak buhranının, asıl zenginlerde başlayıp adım adım İstanbul'un en yerli mahallelerine kadar içine aldığı gösteren romanlar yazmışlardır. İstanbul'un savaş ve mütareke günleri, özellikle kadınların bilmedikleri dış dünyaya açıldıkları ve ahlak anlayışlarını kaybettiklerini gösterir. Bunun en unutulmaz örneklerini Yakup Kadri *Kıralık Konak* ile *Sodom ve Gomora*'de vermiştir. Selahattin Enis, Yakup Kadri çapında bir yazar olamamıştır. Gazeteciliğin daha ağır bastığını söylemek doğru olur. O günün gazetecileri biraz da dönemin sosyolojik tablosunu belirtmeye çalışmaktadırlar ve Selahattin Enis ile Hüseyin Rahmi bu alanda İstanbul'da kurulmuş olan farklı dünyaları teşhir ederek adeta sonraki nesillerin yararlanabilecekleri sosyolojik veriler toplamışlardır. O günlerde Ahmet Emin Yalman'ın Amerika'da sosyoloji doktorası yaparak döndüğü de unutulmamalıdır. Türk düşünce hayatını derinden etkileyen Ziya Gökalp'ın da sosyolog olduğu malumdur. Bu dönemde sosyolojik konular ön plana geçmiştir denebilir. Cenap Şahabettin de *Donanma* dergisinde yarım kalan Fransızcadan bir sosyoloji kitabı çevirisine kalkışmıştır. Elbette bu yarım kalmışlığın sebepleri arasında Cenap'ın

3 Mehmet Rauf, *Kâbus*, Sadeleştirilmiş metin Ruken Alp, Latin harflerine aktarılmış orijinal metin Ruken Alp ve Ömer Faruk Yekdeş (İstanbul: Koç Üniversitesi, 2017).

4 Selahattin Enis, *Orta Malı*, Sadeleştirilmiş metin Reyhan Tutumlu ve Ali Serdar, Latin harflerine aktarılmış orijinal metin Sultan Toprak (İstanbul: Koç Üniversitesi, 2017).

dilini, anlaşılmasını çok güçleştiren malzemeyle doldurması da vardır. Gökalp ile aralarında yapılacak bir kıyaslama bunu açıkça gösterecektir. Ancak Cenap da birçok makalesinde değişmekte olan sosyal şartları şahit olduğu olaylara dayanarak işlemiş, olayların sosyolojik ve psikolojik sebeplerini tahlile çalışmıştır. Sayısı bin civarında olan makalelerinin hiç değilse yarısı sosyolojik içeriklidir.

Selahattin Enis'in romanlarının *Zaniyeler*'den başlayarak son yıllarda basılmakta olduğu ve hakkında da bazı çalışmalar yapıldığı malumdur. *Zaniyeler* (1989), *Neriman/Baharlar yahut Hazan* (2004), *Sârâ* (2016), *Cehennem Yolcuları* (2016), *Ayarı Bozuklar* (2016), *Endam Aynası* (2017), *Mahalle* (2016), *Orta Malı* ve hikâyelerini topladığı *Bataklık Çiçeği* (2000) yeniden basılan kitaplarıdır. Selahattin Enis'in, Zola etkisini hem zihniyetinde hem de eserlerinin yapı ve üslubunda kendisini gösteren özellikler taşıyan bu romanlarından önce yazdığı, sanatın toplumda ilgi uyandırmadığı görüşünü işleyerek Servet-i Fünun zevkini devam ettirdiği eserlerini de ilginç bulduğumu belirtmek isterim. Gazete elbette ki süratli hareketi zaruri kıldığı için, üslubunun bazı zayıflıkları bulunsa da bu üslup anlattıklarına uygundur, yer yer, belki de kara mizah denebilecek mizaha dönüşür. Yaşadığı dönemden memnun değildir. İnsanların ahlaksız da olsa hayatları rahatça yaşamalarına karşı olumsuz bir tavrı da yoktur. O sadece, tasvir eder ve zaman zaman da anlamaya çalışır. *Orta Malı*'nda da bu özellikler görülmektedir. *Selahattin Enis'in Romanlarında Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarına Bir Bakış*'ta (Dergâh, 2003) Nur Gürani-Arslan onun eserlerini de geniş olarak incelemiştir. Osmanlı Devleti'nin son günlerini yaşayanlar onu anlatmaktan vazgeçememişlerdir. Refik Halit'in *İstanbul'un İç Yüzü* adlı romanı da bunlardan biridir. *Orta Malı*'nın okuyucuya hatırlattığı bir roman da Reşat Nuri'nin *Yaprak Dökümü*'dür. Selahattin Enis'in, adı var kitabı yok denecek yazarlardan olmadığı kesindir. Tamer Erdoğan'ın *Türk Romanında Mütareke İstanbul'u* (Kanat, 2005), Vahit Tané'nin *Türkiye'nin Emil Zola'sı Selahattin Enis*, (Palet, 2015) kitaplarının yanında, edebiyat tarihleri ve antolojilerde de ona yer verilmiştir. Selahattin Enis iyi bir gözlemci olduğu kadar, gözlemlerini okuyucusuna aktarabilen bir yazardır da. Başlangıçta edebiyatı bir sanat olarak önemsememiş, zamanla kalemine gazetecinin hızını kazandırmıştır. Onun anlattığı mahalleleri tanırız, kişiler gözümüzün önüne geliverir. Hiç şahidi olmadığımız tulumbacıların yangın söndürmeleri gibi sahnelerini hemen hafızamız kaydeder. İnsanın tam anlamıyla iyi ve kötü diye ayırlamayacağını da roman kişileri bize gösterir. Bir zamanların

gıpta ile seyredilen hayat sahnelerinin ne kadar adileşebileceğini de onları hiç tanımamış olanların gözüyle görürüz. Ne yazık ki paranın baştan çıkarıcılığı ve insanların açıkları, onları da o parlak ve adi dünyaya çekip götürür. Hiç kimseyi suçlamaz Selahattin Enis, hatta affetmeye hazır olduğu kişileri okuyucu sezer. Yazar fazla karmaşık ruh tahlillerine girmez. Kişileri, basit görünüşlü ve düşünüşlüdür. Herkesin kendini kurtarmaya çalıştığı dünyada onlar da ellerine geçen fırsatları kullanmak isterler.

Aslında bir toplumun çözülüşünün tasviridir bu roman. Ne yazık ki her dönemde bu çarkın içinde ezilenler bulunduğundan edebiyatımızın da hiç tükenmez bir konusudur.

Bu kitaplardan bizleri haberdar eden genç edebiyat araştırmacılarına teşekkür ederken, başarılar diliyorum.